

Cuvinte cheie: români, reforma, istoriografia maghiară, perioada interbelică.

Keywords: Romanian, Reformation, Hungarian historiography, interwar.

După alipirea Transilvaniei la regatul României, istoriografia maghiară, în special cea ardeleană, își îndreaptă atenția, în noul context cultural și politic, spre un subiect care n-a mai fost tratat din epoca iluministă decât la suprafață, spre exemplu în lucrările de sinteză privind istoria bisericii reformate. Integrarea maghiarilor în noul stat, în care cultura majoritarilor era de expresie românească, a constituit o provocare pentru istoriografia maghiară interesată să pună în evidență aportul deosebit adus de Reforma religioasă la formarea limbii și spiritualității românești. Toate afirmațiile și concluziile istoricilor maghiari preocupați de acest subiect se înscriu pe linia curentului istoriografic creat de Petrus Bod în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care susținea ideea influenței benefice a Reformei în propășirea culturală și spirituală a românilor ardeleni. Lucrarea lui Petrus Bod *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia* (Scurtă istorie a locuitorilor romani din Transilvania), apărută în ultima variantă în 1764, a fost concepută inițial ca replică la lucrarea unui iezuit, care a prezentat dezavantajele înrăuirilor protestante în biserica ortodoxă și beneficiile unirii religioase dintre catolici și ortodocși. Deși titlul era prea generic, a rezultat, în fapt, o lucrare temeinică de eclezioologie și de istorie a relațiilor interconfesionale româno-maghiare¹. Ea a rămas până după primul război mondial principala referință a istoriografiei maghiare în această chestiune.

Prima încercare sistematică din perioada interbelică de reconstituire a fenomenului penetrării unor idei și practici protestante în mediul cultural și religios românesc îi aparține lui Bitay Arpád, un cercetător cu preocupări de cultură veche românească. El promovează teoria beneficiului cultural major al românilor de pe urma Reformei protestante. Edificator în acest sens este motoul lucrării, preluat de la Gh. Barițiu: "românilor însă li s-au deschis ochii ca să vadă, că și limba lor poate fi scrisă și cultivată, că ei nu mai au nici o trebuință de limba slavonă, sub al cărei jug brutal stătuse atâția secolii într-o întunecime de noapte". Spre deosebire, bunăoară, de Petre Filimon, care va publica câțiva ani mai târziu o lucrare despre relațiile dintre protestantism și românii ardeleni, folosind surse bibliografice preponderent maghiare², Bitay Arpad utilizează în proporție covârșitoare bibliografie românească și rezultatele ultimelor cercetări de istorie ecleziastică a lui Iorga, Lupaș, Meteș, Dragomir. În doar 20 de pagini se străduiește să dovedească că politica confesională a principilor calvini față de biserica românească a fost una tolerantă, de favorizare a libertății confesionale, de cultivare a limbii, iar prigonirea unor mitropoliți români s-a întâmplat din rațiuni politice și nu religioase. Principii calvini, potrivit opiniilor acestuia, prin măsurile pe care le-au luat în privința bisericii românești au avut în vedere în principal dezvoltarea limbii și culturii națiunii românești din Ardeal și nu o calvinizare sau o maghiarizare a românilor. Se poate lesne observa, la o simplă lectură, că latura partinică a acestei lucrări răzbate limpede din text într-o mai mare măsură decât la ceilalți cercetători maghiari contemporani, cu preocupări științifice similare. Autorul încheie lucrarea în același ton, folosindu-se de aprecierile lui G. Bogdan Duică, care recuza

1 Gudor Botond, *Bod Péter și istoria bisericii românești din Transilvania*, în „Anales Universitatis Apulensis-Historica”, nr. 4-5, 1999-2001, p. 92-94.

2 Petre Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938, *passim*.

Mihai GEORGIȚĂ

Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale
 e-mail: misu_archive@yahoo.com

blamarea protestantismului și solicita recunoașterea neîngrădită a aportului însemnat al acestuia la dezvoltarea culturii românești³.

Székely Marianne își propune să scoată în relief, într-o lucrare de mici dimensiuni, un fapt pe care nu-l tăgăduiau nici majoritatea istoricii români, *recte* dezvoltarea culturii românești cu aportul Reformei în timpul principilor protestanți. Astfel, efortul ei științific a fost ușurat din lipsa unor controverse acerbe pe această temă. Ea nu a făcut altceva decât să prezinte cronologic și într-un mod coerent rezultatele cercetării anterioare, folosindu-se în concluzii de părerile istoricilor români pentru a da o mai mare greutate opiniilor sale⁴. Mai întâi, reia, sub formă de introducere, comentarea măsurilor administrative luate de către principii protestanți pentru a îmbunătăți situația socială a clerului român, din care o mică parte a îmbrățișat Reforma. Concomitent cu aceste măsuri administrative s-au stabilit cele privind instituționalizarea unui sistem educativ pentru români. Partea mediană a lucrării se oprește pe larg asupra programului de învățământ a școlii înființate de Szuszana Lorántffy la Făgăraș, ca un moment de vârf al efortului familiilor princiare protestante de a-i culturaliza pe românii ardeleni. Un alt aspect important pe care-l aduce în discuție este organizarea ecleziastică a bisericii românești sub auspiciile bisericii calvine, libertatea clerului de a întreține legături cu celelalte biserici ortodoxe, legături din care a rezultat propășirea culturală a românilor din toate cele trei principate. Un aspect inedit, valorificat de autoare, este faptul că boierii români pribegi prin Transilvania au putut să aibă și ei un rol hotărâtor în vehicularea ideilor emancipate ale protestantismului, după ce s-au întors în patrie. Desigur, lucrarea n-a putut fi lipsită de unele accente subiective, cum ar fi contrastul dintre faptul că pe timpul Principatului protestant s-a urmărit doar implementarea unor idei și măsuri administrative de sorginte protestantă în viața bisericească a românilor și nu o deznaționalizare prin impunerea limbii maghiare – invocând ca dovadă multitudinea de tipărituri în limba română – în comparație cu ceea ce a făcut administrația românească din Ardeal, după înfăptuirea Marii Uniri, prin programe de românizare a maghiarilor rămași în Ardeal⁵.

Într-o mică broșură istoricul maghiar Révész Imre își pune în lumină foarte concis, însă cu multă subtilitate, cercetările referitoare la Reforma religioasă și românii ardeleni. Spre deosebire de strădaniile principilor din secolul al XVI-lea de a impune repede preceptele reformate românilor ortodocși transilvăneni, el remarcă că cei din secolul următor adoptă o altă tactică. Acești principii calvini nu se mai folosesc de mijloacele statale de constrângere, dimpotrivă, ei s-ar fi străduit – în opinia istoricului maghiar – să ridice treptat și cu răbdare nivelul cultural al preoțimii și poporului valah, sperând că așa se vor îndepărta de superstițiile care-i ținea în ignoranță și vor putea pătrunde în adevărul Sfintei Scripturi. Pentru realizarea acestui deziderat s-a recunoscut ierarhia ortodoxă cu drept jurisdicțional. În schimb, s-a pretins vlădicilor să ofere sprijin în înlăturarea limbii slavone din cult și să încurajeze folosirea limbii române sau să ajute la purificarea cultului de elementele superstițioase. Aceste condiții nu au fost lăsate la discreția ierarhilor români, ci pentru respectarea lor au fost puși sub supravegherea episcopului reformat. Această măsură i se pare lui Révész Imre ca fiind cea mai gravă care s-a luat împotriva ortodocșilor. În rest, calvinii nu au abuzat de constrângere politică. Ba mai mult, controlul superintendentului n-a fost prea sever, așa încât dintre mitropoliți români nici unul nu s-a angajat cu hotărâre în respectarea condițiilor. Dimpotrivă, s-au arătat foarte profund atașați de biserica răsăriteană, iar față de biserica reformată au păstrat doar aparențele. Pe lângă toate acestea, în secret unii au luptat împotriva condițiilor reformatoare. La o asemenea atitudine a vlădicilor – ține să sublinieze autorul – principii au acționat cu înțelepciune și nu au intervenit în forță, ci au așteptat ca timpul să-și arate roadele⁶. Autorul recunoaște într-o astfel de politică rezervată a principilor calvini interesul lor pentru politica orientală, unde intrau în relații strânse cu cele două Țări românești. Exercițarea violenței religioase asupra supușilor valahi ortodocși ar fi dus inevitabil la înrăutățirea relațiilor. E drept însă că succesul reformei protestante între românii ardeleni depindea de frângerea legăturilor acestora cu cei din principatele române, un lucru, de altfel, foarte greu de realizat. Persecuția religioasă oricum nu era o practică protestantă, vrea să ne convingă Révész Imre. Criteriul principal al propagandei calvine era unul pur religios în strânsă legătură cu cel cultural, deoarece calvini se simțeau răspunzători în fața divinității pentru populația românească aflată în stare de ignoranță. Ei doreau să

3 Dr. Bitáy Árpád, *Az erdélyi románok a pratestáns fejedelmek alatt*, Deciosánmartin, 1925, p. 3-23.

4 Székely Marianne, *A protestáns erdélyi fejedelmek hatása a román kultúra fejlődésére*, Debrecen, 1935, *passim*.

5 *Eadem*, p. 12.

6 Révész Imre, *A reformáció az erdélyi oláhok között*, Debrecen, 1938, p. 16-17.